

Głowacki, Andrzej

Lenin o niemieckim ruchu robotniczym

Przegląd Historyczny 61/1, 37-57

1970

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

ANDRZEJ GŁOWACKI

Lenin o niemieckim ruchu robotniczym

W Niemczech po upadku bismarkowskich ustaw wyjątkowych przeciwko socjalistom ruch robotniczy rozszerzał się i krzepł. Socjaldemokratyczna Partia Niemiec i pozostające pod jej wpływem wolne związki zawodowe stały się najliczniejszymi na świecie organizacjami robotniczymi. Teoretyczne czasopismo wydawane przez SPD pod redakcją Karola Kautskiego „Die Neue Zeit” zyskało rangę teoretycznego organu międzynarodowego ruchu robotniczego, zorganizowanego od 1889 r. w II Międzynarodówce. Niemcy stały się też od ostatniego dziesięciolecia XIX w. ośrodkiem skupiającym wielu socjalistycznych emigrantów politycznych; przebywali tu Róża Luksemburg, Parvus (Aleksander Helphand), Julian Marchlewski i inni wybitni działacze. SPD udzielała poważnej pomocy zarówno organizacyjnej, jak finansowej socjalistom rosyjskim w ich działalności na emigracji¹.

Rozpoczynając w tym czasie swoją działalność w socjalistycznym ruchu robotniczym Rosji Włodzimierz Iljcz Lenini osobiście zetknął się z niemieckim ruchem robotniczym podczas pobytu w Niemczech w 1895 r. Nawiązał wówczas kontakt z Wilhelmem Liebknechtem i redakcją centralnego dziennika SPD „Vorwärts”, do której pisywać zaczął korespondencje². Najdłużej przebywał w Monachium (w latach 1900—1902), gdzie zorganizowano siedzibę redakcji „Iskry”. W tym czasie był także w Lipsku, gdzie wydrukowano pierwszy numer tego pisma³. Po powtórnym udaniu się Lenina na emigrację w 1907 r. przebywał on krótko w Niemczech — w styczniu 1908 r. w Berlinie dla spotkania się z Różą Luksemburg, w 1911 r. również w Berlinie celem spotkania z Karolem Kautskim i Augustem Beblem, a w 1912 r. — w Lipsku⁴. Osobiste kontakty z przedstawicielami przywódców międzynarodowego ruchu robotniczego, jakie nawiązał podczas pobytu na emigracji, w poważnym stopniu obejmowały działaczy niemieckiego ruchu robotniczego. Najważniejszą jednak przyczyną żywego zainteresowania się Lenina niemieckim ruchem robotniczym była wspomniana wyżej czołowa rola tego ruchu w skali międzynarodowej.

Wcześniej jeszcze, w okresie tworzenia Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji (SDPRR), Lenin często powoływał się na doświadcze-

¹ Por. M. Brachmann, *Russische Sozialdemokraten in Berlin 1895—1914*, Berlin 1962, s. 10 nn. Por. także wspomnienia E. J. Drabkinowej, *Dni powszednie podziemia* [w:] *W gody podpolja*, Moskwa 1964, s. 42 nn. oraz wspomnienia N. K. Krupskiej, *Oznaka wzrostu rewolucji*, tamże, s. 11.

² *Istorijska Kommunističeskoj Partii Sowiet'skogo Sojuza* t. I, Moskwa 1965, s. 222; B. Brachmann, op. cit., s. 9.

³ *Istorijska... t. I*, s. 337 n.

⁴ B. Brachmann, op. cit., s. 77, 93—95. Por. także F. Donath, *Lenin in Leipzig*, Berlin 1958.

nia niemieckiego ruchu robotniczego. W 1899 r. oceniał on socjaldemokrację niemiecką jako „wiernego strażnika interesów rewolucyjnej międzynarodowej socjaldemokracji”⁵. Z podziwem wyrażał się o jej zręcznej taktyce, wyprzedzającej i wykorzystującej rozwój wypadków, z uznaniem podkreślał fakt zdobycia przez socjaldemokratów w życiu społecznym Niemiec pozycji, z którą muszą się liczyć nawet rządzący przedstawiciele klas posiadających⁶. Doceniał „zorganizowanie, jednolitość i zwarłość” socjaldemokracji niemieckiej a także „bogaćstwo i treść” wydawanej przez nią literatury marksistowskiej⁷.

Początek rewolucyjnej działalności Lenina przypadła na okres, gdy w międzynarodowym ruchu robotniczym przejawiać się zaczęły rewizjonistyczne tendencje zmierzające do wyeliminowania z niego rewolucyjnych treści. Tendencje te zmierzały do „rewizji” marksizmu, zastąpienia go jako rewolucyjnej ideologii proletariatu teoriami o „ewolucyjnej” drodze rozwoju społecznego. Tendencje te, wyrażające się zwłaszcza w wystąpieniach Edwarda Bernsteina, ograniczały zadania socjaldemokracji do walki parlamentarnej, popierania reform istniejącego ustroju, negowały rewolucję socjalistyczną i potrzebę przygotowywania partii do jej przeprowadzenia, absolutyzowały istniejącą demokrację burżuazyjną⁸. Poglądy te znalazły swoje odbicie także w Rosji i rosyjskim ruchu robotniczym. Lenin był jednym z najbardziej konsekwentnych przeciwników rewizjonizmu w ruchu robotniczym. Konstatował z zadowoleniem odrzucenie na zjeździe SPD w 1899 r. w Hannoverze teorii E. Bernsteina⁹.

Biorąc aktywny udział w opracowaniu programu SDPRR z 1903 r., a także późniejszych programów partii bolszewickiej, Lenin poddawał niejednokrotnie ocenie program erfurcki SPD z 1891 r. Program ten nie zawierał wzmianki o dyktaturze proletariatu ani postulatu wprowadzenia w Niemczech wilhelmińskich republiki demokratycznej. Postulaty takie, wprowadzone z inicjatywy Lenina, zawierał program SDPRR przyjęty na II zjeździe tej partii¹⁰. W późniejszym okresie Lenin podkreślał, że zagadnienie dyktatury proletariatu umieszczono w tym programie w sposób „jasny i określony właśnie w związku z walką przeciwko Bernsteinowi, przeciwko oportunistom”¹¹. Brak tego ważnego zagadnienia w programie erfurckim przypisywał on oportunistom¹². Wysoko jednakże oceniał ten program jako „zestawienie zasad dla agitacji” mówiąc, że „każdy paragraf tego programu mieścił w sobie setki tysięcy przemówień i artykułów agitatorów”. Z tego punktu widzenia uznawał

⁵ *Protest socjaldemokratów rosyjskich*, Dzieła t. 4, s. 178.

⁶ *Co robić?*, Dzieła t. 5, s. 482—483.

⁷ *Zjazd Niemieckiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej w Jenie*, Dzieła t. 9, s. 286.

⁸ E. Bernstein, *Zasady socjalizmu i zadania socjalnej demokracji*, Lwów 1901.

⁹ *Protest socjaldemokratów rosyjskich*, Dzieła t. 4, s. 178. O odrzuceniu teorii E. Bernsteina por. *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitag des Sozialdemokratischen Partei Deutschlands abgehalten zu Hannover vom 9. bis. 14. Oktober 1899*, Berlin 1899.

¹⁰ *Kommunistическая Partija Sowjetskogo Sojuza w rezolucijach i rieszenjach sjezdow, konferencji i plenumow*, Moskwa 1953, cz. I, s. 37—43.

¹¹ *Pońnoje sobranije soczinienij*, wyd. 5, t. 41, Moskwa 1957, s. 369. Cyt. wg B. A. Ajzina, *W. I. Lenin protiv rewizjonizma i oportunizma w gierskanskom raboczem dwiżenii (1898—1914)*, [w:] *Raboczeje dwiżenije w nowoje wremia*, Moskwa 1964, s. 484.

¹² *Państwo a rewolucja*, Dzieła t. 25, s. 478.

za konieczne wzorowanie się na tym programie przy formułowaniu programu partyjnego Rosyjskiej Partii Komunistycznej (RKP(b)) w 1919 r.¹³

Początkowo Lenin uważał, że niemiecka socjaldemokracja zdoła przezwyciężyć rewizjonizm w swych szeregach. Stąd jego pozytywna ocena zjazdów SPD w Dreźnie w 1903 r.¹⁴, gdzie potępiono ostro rewizjonistów¹⁵, i w Jenie w 1905 r.¹⁶, gdzie kierunek radykalny w niemieckiej SPD odniósł po raz ostatni zwycięstwo. Na zjeździe jenajskim uznano koncepcję masowego strajku politycznego oraz potępiono zasadę „neutralności” związków zawodowych. Jednakże już na początku 1906 r. Zarząd SPD i Komisja Generalna Wolnych Związków Zawodowych zawarły porozumienie w sprawie strajku generalnego. Porozumienie to m. in. przewidywało, że Zarząd Partii nie będzie proklamował takiego strajku bez zgody Komisji Generalnej. Koloński kongres wolnych związków zawodowych w 1905 r. wypowiedział się przed zjazdem jenajskim przeciwko masowemu strajkowi politycznemu. Wspomniane porozumienie, zatwierdzone na zjeździe SPD w Mannheim w 1906 r., oznaczało równouprawnienie partii i związków zawodowych, a faktycznie formalną rezygnację z kierowniczej roli partii wobec związków zawodowych. Ponieważ w niemieckich wolnych związkach zawodowych przeważała oportunistyczna praktyka wyrażająca się w reformizmie, który teoretycznie uzasadniali rewizjoniści, sprowadziło to niemiecką SPD do uznania reformizmu, a następnie rewizjonizmu. Niebezpieczeństwo tego narastającego oportunistyzmu w działalności SPD szybko dostrzegł Lenin.

Stwierdziwszy odejście SPD od rewolucyjnego stanowiska na kongresie Międzynarodówki Socjalistycznej w Stuttgarcie, Lenin wskazywał na wzmocnienie oportunistyzmu w SPD, zwłaszcza poprzez stosowanie zasady „neutralności” związków zawodowych, która głównie polegała na ich niezależności od partii¹⁷. Z niepokojem obserwował odstępstwo rewolucyjnych dotąd przywódców SPD Bebla i Singera od markszystowskich poglądów w kwestii wojen i ich poparcie dla prawicy partyjnej¹⁸.

Od 1910 r. Lenin dostrzegał w Niemczech sytuację kryzysu politycznego; pisał, że tam właśnie „nadciąga wielka burza rewolucyjna”. Pozytywnie oceniał całą dotychczasową działalność partii, która „wzorowo wykorzystywała burżuazyjną praworządność”¹⁹. Wyczuwał narastanie rewolucji światowej, a przejawy jej dostrzegął w Niemczech²⁰. Stąd ostra krytyka i zażarta walka, jaką Lenin prowadził z przejawami oportunistyzmu, reformizmu i rewizjonizmu w niemieckim ruchu robotniczym przed I wojną światową w wielu zagadnieniach teorii i praktyki²¹. Zwracał uwagę na niebezpieczeństwo wzrostu oportunistyzmu w ruchu robotniczym przy

¹³ Przemówienie końcowe po dyskusji nad referatem o programie partyjnym na VIII zjeździe RKP(b) wygłoszone 19 marca 1919 r., *Dzieła* t. 29, s. 180.

¹⁴ Wystąpienie Martowa i Czerewanina w prasie burżuazyjnej, *Dzieła* t. 11, s. 253.

¹⁵ Protokoll... zu Dresden vom 13. bis 20. September 1903, Berlin 1903, s. 418 n.

¹⁶ Zjazd Niemieckiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej w Jenie, *Dzieła* t. 9, s. 290.

¹⁷ Międzynarodowy kongres socjalistyczny w Stuttgarcie, *Dzieła* t. 13, s. 68 n., *Neutralność związków zawodowych*, tamże s. 461—467.

¹⁸ Przedmowa do broszury *Wojnowa*, *Dzieła* t. 13, s. 157.

¹⁹ *Dwa światy*, *Dzieła* t. 16, s. 309—315.

²⁰ *Paweł Singer*, *Dzieła* t. 17, s. 81; *Losy historyczne nauki Karola Marksa*, *Dzieła* t. 18, s. 597; *Deputowany Frank za strajkiem masowym*, *Dzieła* t. 36, s. 243; *Zabern*, *Połnoje sobranije ...* t. 24, s. 186.

²¹ Sprawom tym poświęcony jest m. in. cytowany artykuł B. A. Ajzina.

zastosowaniu przez klasy posiadające polityki ustępstw na przykładzie zniesienia w 1890 r. bismarkowskich ustaw antysocjalistycznych²². Oportunizm w niemieckim ruchu robotniczym nazywał jego „chorobą”²³. Jako jedną z obiektywnych przesłanek zbliżającej się rewolucji, m. in. w Niemczech, wskazywał występujący wówczas proces absolutnego ubożenia niemieckiej klasy robotniczej²⁴. Podkreślając zależność polityczną i ideologiczną niemieckich chłopów od klas posiadających liczył, że socjaldemokracja zdoła zwiększyć wśród nich swój wpływ²⁵. Wyrażał też nadzieję, że nacisk mas robotniczych pod wpływem nadciągającego kryzysu rewolucyjnego zmusi socjaldemokrację do „bardziej zdecydowanej, ofensywnej, masowej walki”, mimo oporu oportunistów²⁶. Przejawy tego dostrzegał w przejściu niektórych przedstawicieli prawicy partyjnej, jak L. Franka, na pozycje lewicy partyjnej w kwestii masowego strajku politycznego²⁷.

Jak wiadomo, wybuch I wojny światowej i głosowanie frakcji parlamentarnej SPD w Reichstagu za kredytami wojennymi ujawniło przed całym światem bankructwo partii, a także całej II Międzynarodówki. Lenin wielokrotnie analizował przyczyny, które doprowadziły SPD do tak sromotnego ideologicznego krachu. Wskazywał, że przyczyną tego był oportunizm jej przywódców wyrażający się w poświęceniu rewolucyjnych celów na rzecz utrzymania legalnych organizacji²⁸. Wysoko oceniając osiągnięcia przedwojennej SPD, którą określał nadal jako „wzór socjalistycznej organizacji dla całego świata”²⁹, udowadniał on, że właśnie opanowanie kierownictwa partii przez oportunistów doprowadziło ją do ideologicznego bankructwa³⁰. Wyrażało się to w rozbieżności między słowem a czynem³¹, a przede wszystkim w apoteozowaniu burżuazyjnej demokracji i rezygnacji z przygotowania rewolucji socjalistycznej, której zadaniem byłoby obalenie istniejącego państwa burżuazyjnego i wprowadzenie dyktatury proletariatu. Nie dostrzegał on wówczas żadnej możliwości pokojowego zdobycia władzy przez proletariat³². Jeszcze przed I wojną światową uważał za konieczne przeprowadzenie rozłamu w SPD w celu oddzielenia się od oportunistów³³. Z całym jednak podziwem oceniał przedwojennych przywódców SPD: Singera, a zwłaszcza Bebla³⁴, którego mimo popełnianych niekiedy błędów nazywał orłem³⁵.

Przejście większości partii socjalistycznych na pozycje „obrony” ich

²² Rozbieżności w europejskim ruchu robotniczym, *Dzieła* t. 16, s. 359.

²³ Czego nie należy naśladować w niemieckim ruchu robotniczym?, *Dzieła* t. 20, s. 266—267.

²⁴ Pauperyzacja w społeczeństwie kapitalistycznym, *Dzieła* t. 18, s. 441—442.

²⁵ Najnowsze dane o partiach w Niemczech, *Dzieła* t. 19, s. 266.

²⁶ Socjaldemokracja niemiecka a zbrojenia, *Dzieła* t. 36, s. 226—227.

²⁷ Deputowany Frank — za strajkiem masowym, tamże, s. 242—243.

²⁸ Krach II Międzynarodówki, *Dzieła* t. 21, s. 257; Do sekretarza Ligi Propagandy Socjalistycznej, tamże, s. 451.

²⁹ Słowo końcowe do dyskusji nad referatem o chwili obecnej na IV Konferencji związków zawodowych i komitetów fabrycznych Moskwy wygłoszone 28 czerwca 1918 r., *Dzieła* t. 27, s. 507. Por też Pożegnalny list do robotników szwajcarskich, *Dzieła* t. 23, s. 410—411.

³⁰ Trzecia Międzynarodówka i jej miejsce w historii, *Dzieła* t. 29, s. 302.

³¹ Uwagi publicysty, *Dzieła* t. 30, s. 363.

³² Państwo a rewolucja, *Dzieła* t. 25, s. 496—520.

³³ Przemówienie w kwestii włoskiej na III Kongresie Międzynarodówki Komunistycznej, wygłoszone 26 czerwca 1921 r., *Dzieła* t. 32, s. 401.

³⁴ August Bebel, *Dzieła* t. 19, s. 295—301; Paweł Singer, *Dzieła* t. 17, s. 80 nn.

³⁵ Przedmowa do broszury *Wojnowa*, *Dzieła* t. 13, s. 157.

ojejczyzny spowodowało krach II Międzynarodówki, która na swych przedwojennych kongresach, zwłaszcza w Bazylei w 1912 r., proklamowała hasło „wojna wojnie”, tj. określiła, że partie socjalistyczne w przypadku wybuchu wojny światowej winny odpowiedzieć na nią wojną domową przeciwko własnym klasom panującym. Szczególnie dużą rolę odegrało wspomniane wyżej głosowanie niemieckiej socjaldemokracji za kredytami wojennymi.

W momencie wybuchu wojny Lenin, który znajdował się w Poroninie, został aresztowany. Zwolniony z aresztu na skutek interwencji polskich i austro-węgierskich socjalistów udał się do Szwajcarii, gdzie pozostał do wybuchu rewolucji lutowej w Rosji.

Lenin wyrażał pogląd, że odpowiedzialność za haniebne odstępstwo partii II Międzynarodówki od zasad socjalizmu spoczywa przede wszystkim na SPD, jako najbardziej wpływowej, a postępowanie jej przywódców określał jako zdradę socjalizmu³⁶. Ortodoksyjnych marksistów — centrystów, z K. Kautskim na czele, którzy formalnie opowiadali się za marksizmem, oceniał jako kapitulantów przed oportunistami, którzy przeszli na ich stronę³⁷. Dostrzegał przy tym działalność lewicy partyjnej w Niemczech, opozycyjnej wobec polityki prawicy i centrum. Lewicę jedynie uważał za „uczciwych socjalistów”³⁸.

W sytuacji wytworzonej przez I wojnę światową i zdradę większości oficjalnych kierownictw partii II Międzynarodówki Lenin uważał za pilne zadanie stworzenie nowej rewolucyjnej Międzynarodówki, oczyszczonej z elementów oportunistycznych i nierewolucyjnych. Za zasadniczą przesłankę stworzenia nowej Międzynarodówki uznawał on gotowość stworzenia samodzielnych partii marksistowskich, pod którymi rozumiał partie dążące do rewolucji, wolne od oportunistów i rewizjonistów. Utworzenie takiej partii w Niemczech miało mieć według niego decydujące znaczenie³⁹.

Stworzeniu nowej organizacji międzynarodowego ruchu robotniczego na miejsce zbankrutowanej II Międzynarodówki poświęcona była działalność Lenina w Szwajcarii. Był tam inicjatorem utworzenia z grona socjalistów — przeciwników wojny ugrupowania tzw. zimmerwaldzkiego (od Zimmerwaldu w Szwajcarii, gdzie we wrześniu 1915 r. odbyła się jego pierwsza konferencja) i stanął na czele tzw. lewicy zimmerwaldzkiej⁴⁰. Lenin oceniał działalność lewicy SPD również z punktu widzenia odrębnych partii rewolucyjnych. Zachwycał się wydaną przez J. Borchardta broszurą zawierającą ostrą krytykę kierownictwa SPD, bronił jego grupę przed jej niedocenianiem przez innych przywódców lewicy zimmerwaldzkiej⁴¹. Uczestnicząc w ruchu zimmerwaldzkim Lenin zetknął się również z twórcami przyszłej Niezależnej Partii Socjaldemokratycznej Niemiec (*Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands* — USPD). Prowadził z nimi zaciętą walkę o utworzenie nowej, rewolucyjnej III Międzynarodówki, zdolnej przekształcić wojnę imperialistyczną

³⁶ *Wojna a socjaldemokracja Rosji*, Dzieła t. 21, s. 16.

³⁷ *Zadania rewolucyjnej socjaldemokracji*, tamże, s. 3.

³⁸ *Sytuacja i zadania Międzynarodówki Socjalistycznej*, tamże, s. 23; *Krach II Międzynarodówki*, tamże, s. 257.

³⁹ *Socjalizm i wojna*, tamże, s. 347.

⁴⁰ Szczegółowiej te sprawy omawiają: N. J. Karoliow, *Lenin i międzynarodowe rabocze dżwizenije 1914—1918*, Moskwa 1968 i J. G. Tiomkin, *Lenin i międzynarodownaja socjaldemokratija 1914—1917*, Moskwa 1968.

⁴¹ N. J. Karoliow, op. cit., s. 57 n.

w światową rewolucję proletariacką przeciwko klasom panującym. Uważał, że w skład tej nowej Międzynarodówki mogą wejść działające w Niemczech grupy — „Die Internationale” (kierowana przez Karola Liebknechta i Różę Luksemburg późniejsza grupa „Spartakusa”), „Arbeiterpolitik” (tzw. lewicowych radykałów bremenskich pod kierownictwem J. Kniefą, od nazwy wydawanego czasopisma) i „Lichtstrahlen” (skupiona wokół J. Borchardta — również od nazwy wydawanego czasopisma)⁴². Te właśnie grupy reprezentowały przyszłość socjalizmu niemieckiego. Po rewolucji lutowej w Rosji Lenin uznał, że rewolucja nie ograniczy się tylko do Rosji, lecz jest początkiem przybliżającej się światowej rewolucji proletariackiej. Za najwierniejszego i najpewniejszego jej sojusznika uważał Lenin proletariat niemiecki⁴³.

Po wybuchu rewolucji lutowej Lenin powrócił do Rosji. Przygotowywał tam partię bolszewików do przeprowadzenia zwycięskiego szturm na kapitalizm. W tym czasie szczególnie wysoko oceniał antywojenną działalność Liebknechta, który mimo prześladowań głosił publicznie hasło „wojna wojnie”. Określał, że poza Liebknechtem „cała pozostała część socjaldemokracji niemieckiej, to cuchnący trup”, a on sam jest „najwybitniejszym przedstawicielem nowej, prawdziwej, proletariackiej Międzynarodówki⁴⁴. Kwietniowy polityczny strajk masowy 1917 r. w Niemczech i utworzenie tam USPD⁴⁵, ocenił Lenin jako przejaw rozpoczynającej się światowej rewolucji proletariackiej⁴⁶.

Latem 1917 r. wybuchły w Niemczech powstania we flocie wojennej. Lenin wydarzenia te uznał za „przeddzień światowej rewolucji proletariackiej”⁴⁷. Utwierdziło go to w przekonaniu, że bolszewicy winni wziąć w swoje ręce władzę w Rosji natychmiast, nie czekając na II ogólnorosyjski zjazd rad⁴⁸. Przekonując o tym partię dowodził, że należy dokonać powstania „mając dziewięćdziesiąt dziewięć szans na sto, że powstanie zwycięży” i dawał przy tym przykład rewolucjonistów niemieckich, którzy poza Liebknechtem nie mieli przywódców, ani żadnej gazety, żadnej Rady Delegatów, a dokonali próby powstania „mając jedną może szansę na sto”⁴⁹.

Po rewolucji październikowej w Rosji wielu działaczy bolszewickich z miecierpliwością oczekiwało wybuchu rewolucji na Zachodzie, sądząc iż zwycięstwo bolszewików spowoduje tam wybuch powstania. Lenin wystąpił od samego początku przeciw tym nastrojom. Wskazywał na ferment rewolucyjny, ale uważał, że nie można prorokować dnia ani godziny wybuchu rewolucji na Zachodzie i w Niemczech. Stwierdzał, że ferment ten „mieuchronnie przybierze kształt ruchu ludowego”. Jako jed-

⁴² Tamże, s. 213.

⁴³ *Pożegnalny list do robotników szwajcarskich*, *Dzieła* t. 23, s. 410 n.

⁴⁴ *Zadania proletariatu w naszej rewolucji*, *Dzieła* t. 24, s. 62 n.

⁴⁵ Por. A. Czubiński, *Rewolucja 1918—1919 w Niemczech*, Poznań 1967, s. 31—35; J. S. Drabkin, *Nojabskaja rewolucija w Giermanii*, Moskwa 1967, s. 19—21; *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung* t. II, Berlin 1966, s. 306—316.

⁴⁶ *Rezolucja Komitetu Centralnego SDPRR(b) uchwalona 21 kwietnia (4 maja) 1917 r.*, *Dzieła* t. 24, s. 195; tamże, s. 205; *Przemówienie wygłoszone na otwarciu VII (kwietniowej) ogólnorosyjskiej konferencji SDPRR(b) 24 kwietnia (7 maja) 1917 r.*, tamże, s. 223.

⁴⁷ *Kryzys dojrzał*, *Dzieła* t. 26, s. 57 n.

⁴⁸ *List do KC, KM, KP oraz do bolszewików — członków rad Pitra i Moskwy z 1 (14) października 1917 r.*, tamże, s. 125.

⁴⁹ *List do towarzyszy bolszewików, biorących udział w obwodowym zjeździe rad obwodu północnego z 8 (21) października 1917 t.*, tamże, s. 170—171.

no z zadań pomocy wybuchowi rewolucyjnemu, zwłaszcza w Niemczech, wskazywał na organizowanie bratania się w okopach żołnierzy⁵⁰. Dostrzegając też trudności rozpoczęcia się rewolucji niemieckiej z uwagi na silniejszą tam niż w Rosji burżuazję⁵¹.

Rozważając sprawę zawarcia pokoju brzeskiego i wysuwanej przez niektórych przywódców (Trocki i inni) taktyki niezwłocznej wojny rewolucyjnej, Lenin pisał, iż wobec braku gwarancji ze strony lewicowych socjaldemokratów niemieckich co do terminu wybuchu rewolucji, konieczne jest zawarcie pokoju. W innym bowiem wypadku byłoby to postawieniem na jedną kartę losu rozpoczętej w Rosji rewolucji socjalistycznej, byłoby awanturnictwem. Wieść o styczniowym strajku politycznym i rewolucyjnych wystąpieniach antyrządowych robotników niemieckich w 1918 r. skłoniły Lenina do przeciągania rokowań pokojowych z Niemcami⁵². Spodziewał się, iż być może jest to początek narastania rewolucji światowej⁵³. Katastrofalna sytuacja wojenna radzieckiej Rosji skłoniła Lenina do rozważenia, czy zawarcie pokoju brzeskiego nie przyspieszyłoby może bardziej rewolucji niemieckiej aniżeli przewlekanie wojny. Powracający bowiem z Rosji niemieccy jeńcy wojenni rozbudzałyby rewolucję w Niemczech. Byłoby to może lepsze niż wyniki bratania się żołnierzy w wypadku przewlekania się układów pokojowych⁵⁴. Stłumienie wystąpień styczniowych proletariatu niemieckiego w 1918 r. skłoniło ostatecznie Lenina do zawarcia pokoju brzeskiego⁵⁵. Nadal dostrzegał on jednak dojrzewanie rewolucji niemieckiej i wskazywał na konieczność udzielenia temu procesowi pomocy⁵⁶, nawet nie cofając się, gdyby zaszła tego potrzeba, przed utratą władzy radzieckiej w Rosji⁵⁷. Stwierdzał przy tym, iż proces ten dojrzewa wolniej, niż się spodziewali bolszewicy⁵⁸. Pomóc mu można będzie tylko przez umocnienie władzy radzieckiej⁵⁹. Poglądy o dojrzewaniu rewolucji w Niemczech podzielali także w tym czasie inni lewicowi socjaliści⁶⁰.

Lenin widział wielką zasługę Rewolucji Październikowej w tym, że w Niemczech zaczynał narastać proces rewolucyjny. Wysoko oceniał działalność niemieckich lewicowych socjaldemokratów skupionych wokół gru-

⁵⁰ Przemówienie i rezolucja w związku z oświadczeniem Nogina o ustąpieniu z Rady Komisarzy Ludowych, wygłoszone na posiedzeniu WCIK 4 (17) listopada 1917 r., tamże, s. 288 n.

⁵¹ Przemówienie na I zjeździe Marynarki Wojennej, wygłoszone 22 listopada (5 grudnia) 1917 r., tamże, s. 346.

⁵² Tezy w sprawie niezwłocznego zawarcia odrębnego i aneksjonistycznego pokoju, tamże, s. 450—458.

⁵³ Słowo końcowe przed zamknięciem III ogólnorosyjskiego zjazdu rad delegatów robotniczych, żołnierskich i chłopskich wygłoszone 18 (31) stycznia 1918 r., tamże, s. 489.

⁵⁴ Wystąpienie na posiedzeniu KC SDPRR(b) 19 stycznia (1 lutego) 1918 r., tamże, s. 516 n.

⁵⁵ Przemówienie na posiedzeniu KC SDPRR(b) 18 lutego 1918 r. (wieczorem), tamże, s. 532 n.

⁵⁶ O fraziesie rewolucyjnym, Dzieła t. 27, s. 6—10; Referat wygłoszony na posiedzeniu WCIK 23 lutego 1918 r., tamże, s. 31.

⁵⁷ Zdumiewające i potworne, tamże, s. 59; Referat o ratyfikacji traktatu pokojowego na IV nadzwyczajnym ogólnorosyjskim zjeździe rad wygłoszony 14 marca 1918 r., tamże, s. 183.

⁵⁸ Przemówienie wygłoszone na Moskiewskiej Radzie Delegatów Robotniczych, Chłopskich i Armii Czerwonej 12 marca 1918 r., tamże, s. 165.

⁵⁹ Najbliższe zadania władzy radzieckiej, tamże, s. 242.

⁶⁰ Np. Herman Horter — holenderski lewicowy socjalista. Por. list H. Hortera z 7 lutego 1918 w: Pisma Lenina iz-za rubieża, Moskwa 1966, s. 95.

py „Spartakusa”. Uważał, iż zbliżanie rewolucji niemieckiej potwierdza, obok wspomnianego masowego strajku politycznego na początku 1918 r., także fakt utworzenia z inicjatywy lewicy Rady Delegatów Robotniczych⁶¹. Oceniając po upływie pół roku strajk styczniowy mówił, iż „stanowi on punkt zwrotny w nastrojach niemieckiego proletariatu”. Widział jego przyczynę w „wielkim uroku rewolucji rosyjskiej”. Dostrzegał nadal trudności rozpoczęcia rewolucji w Niemczech, spowodowane wysokim stopniem zorganizowania burżuazji⁶². Liczył na dużą pomoc w dziele światowej rewolucji ze strony lewicy socjalistycznej. Stąd jego listowe kontakty z przedstawicielami lewicy niemieckiej, w których widział „najlepsze elementy” klasy robotniczej⁶³. Od grupy „Spartakusa” otrzymywał również listy i Lenin. W jednym z nich poinformowano go, iż grupa ta liczy się z możliwością wybuchu rewolucji w Niemczech zimą 1918 r.⁶⁴. Lenin widział też rozkład armii niemieckiej na wschodzie. Przyczynę tego upatrywał we wpływie rewolucji rosyjskiej⁶⁵.

Jedną z zasadniczych przesłanek gwarantujących sukces rewolucji światowej, w tym szczególnie niemieckiej, było zgodnie z naukami Lenina dokonanie rozłamu i zerwanie z oportunistami. Oceniając perspektywy tej rewolucji w pracy „Rewolucja proletariacka a renegat Kautsky” Lenin wskazywał na internacjonalistyczny obowiązek zerwania z oportunistami, których nazywał też „socjalszowinistami”. Pod internacjonalizmem rozumiał on rewolucyjną walkę z istniejącym ustrojem, obojętne za jaką cenę, „jeśli jest to pożyteczne dla rozwoju międzynarodowej rewolucji robotniczej”. Wskazywał na wielkie ofiary (m. in. dopuszczenie do okupacji Ukrainy zgodnie z traktatem brzeskim), jakie poniosła władza radziecka na rzecz rewolucji niemieckiej. Tym ostrzej piętnował obawy Kautskiego przed rewolucją w Niemczech, która mogła tylko pomóc Anglii i Entencie. Stąd wzywał robotników niemieckich do nieliczenia się z ofiarami na rzecz światowej rewolucji proletariackiej. Dostrzegał jednak w obliczu tej rewolucji „największe nieszczęście i niebezpieczeństwo”, jakim jest brak w Europie „partii rewolucyjnej”⁶⁶. Praca Lenina była odpowiedzią na broszurę Kautskiego⁶⁷, w której występował on przeciwko dyktaturze proletariatu w Rosji, negował wybuch rewolucji światowej, a także niemieckiej, absolutyzował demokrację burżuazyjną. Rozpowszechnienie tej krytyki poglądów Kautskiego Lenin uważał za sprawę pilną i nadzwyczaj konieczną⁶⁸. Z obawą obserwował, iż przedstawiciele lewicy niemieckiej politycznie i teoretycznie nie zrywają mimo wszystko z Kautskim i jego poglądami⁶⁹. Praca Lenina rozgromiła teoretycznie centryzm i ukazała jego właściwe oblicze ideowo-polityczne. Lenin podkreślał szczególnie niebezpieczeństwo tego kierunku dla zbli-

⁶¹ Słowo końcowe do dyskusji nad referatem o chwili bieżącej, wygłoszone na IV konferencji związków zawodowych i komitetów fabrycznych Moskwy 28 czerwca 1918 r., *Dzieła* t. 27, s. 503—507.

⁶² Referat wygłoszony na moskiewskiej gubernialnej konferencji komitetów fabrycznych 23 lipca 1918 r., tamże, s. 572 n.

⁶³ List do Klary Zetkin z 26 lipca 1918 r., *Dzieła* t. 35, s. 323.

⁶⁴ List od grupy „Spartakusa” z 5 września 1918 r. w: *Pisma Lenina iz-za rubieża*, s. 106.

⁶⁵ Przemówienie na I ogólnorosyjskim zjeździe w sprawach oświaty wygłoszone 28 sierpnia 1918 r., *Dzieła* t. 28, s. 75.

⁶⁶ *Rewolucja proletariacka a renegat Kautsky*, tamże, s. 97—105.

⁶⁷ K. Kautsky, *Die Diktatur des Proletariats*, Wien 1918.

⁶⁸ J. S. Drabkin, *op. cit.*, s. 36.

⁶⁹ Tamże; N. J. Karoliow, *op. cit.*, s. 256.

zającej się rewolucji niemieckiej, gdyż centryści, zdradziwszy socjalizm, pomagali utrzymać prestiż i autorytet prawicy socjaldemokratycznej. Nie było to zależne od subiektywnej uczciwości poszczególnych osób, że faktycznie stali się oni „w jednakowym stopniu drobnymi burzua” — pouczał Lenin. Stało się to na skutek częściowo obłudy, a częściowo „skrajnej tępoty, ugruntowanej w ciągu dziesięcioleci działalności reformistycznej”⁷⁰. Nie zarzucając centrystom subiektywnej nieuczciwości, wytykał im Lenin, że w okresie burzy rewolucyjnej „w praktyce okazali się nie-dialektykami”, że „zapatrzyli się oni na jedną określoną formę ruchu robotniczego i socjalizmu, że nadal głosili proste na pierwszy rzut oka prawdy: trzy — to więcej niż dwa. (W rzeczywistości wszystkie stare formy ruchu socjalistycznego wypełniły się nową treścią i wobec tego przed cyframi pojawił się nowy znak «minus», a ... [oni — A. G.] zapewniają siebie i innych, że «minus trzy» — to więcej niż «minus dwa»”⁷¹.

Główną winę prawicy i centrum dostrzegał Lenin później w nieprzygotowaniu warunków w okresie wojny światowej do wykorzystania armii „przeciwko imperialistycznym rządóm każdego narodu”⁷². Patrząc z kilkuletniej perspektywy na aktualnych przywódców SPD i porównując ich z przedwojennymi — Liebknechtem i Beblem — charakteryzował tę zmianę jako „przejście samochodu z gładkiej i równej szosy, do brudnej, cuchnącej kałuży na tej samej szosie”⁷³.

Oczekiwana przez Lenina rewolucja w Niemczech rozpoczęła się 3 listopada 1918 powstaniem marynarzy floty wojennej w Kilonii. Analizując aktualną sytuację z punktu widzenia rewolucyjnego kryzysu, jaki panował wówczas w Europie, uprawdopodobniając wybuch światowej rewolucji socjalistycznej, Lenin upatrywał jej główne ogniwo w Niemczech. Od niej — uważał — „w największym stopniu zależy sukces rewolucji światowej”⁷⁴, który „doprowadziłby do zwycięstwa światowego socjalizmu, bez trudności lub ze znikomymi trudnościami”⁷⁵. Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że zwycięska socjalistyczna rewolucja niemiecka spowodowałaby istotne zmiany, nawet jeśli nie ogarnęła całego świata, jak to zakładał Lenin⁷⁶. Zwycięstwo ustroju socjalistycznego co najmniej w Europie środkowej i wschodniej byłoby wówczas zapewnione, a niewykluczone, że Niemcy, tak „szczególnie ważne i charakterystyczne jako jeden z najbardziej przodujących krajów Europy”⁷⁷, pociągnęłyby za sobą inne rozwinięte kraje. Powstałoby wtedy jedno państwo socjalistyczne, które (w wypadku zwycięstwa rewolucji światowej) Lenin mazywał „Ogólnoswiatową Federacyjną Republiką Rad” lub „Światową Federacyjną

⁷⁰ *Pozdrowienia dla komunistów włoskich, francuskich i niemieckich*, Dzieła t. 30, s. 37—42.

⁷¹ *Dziecięca choroba...*, Dzieła t. 31, s. 89—90.

⁷² *Wybory do Zgromadzenia Ustawodawczego a dyktatura proletariatu*, Dzieła t. 30, s. 259.

⁷³ *Z okazji jubileuszu dziesięciolecia „Prawdy”*, Dzieła t. 33, s. 361.

⁷⁴ *Referat na wspólnym posiedzeniu WCiK, Rady Moskiewskiej, komitetów fabrycznych i związków zawodowych wygłoszony 22 października 1918 r.*, Dzieła t. 28, s. 116—117.

⁷⁵ *O „lewicowej” dziecinadzie i drobnomieszczanństwie*, Dzieła t. 27, s. 351.

⁷⁶ *Przemówienie wygłoszone na III zjeździe spółdzielczości robotniczej w dniu 9 grudnia 1918 r.*, Dzieła t. 28, s. 336; *Brulion projektu programu RKP*, Dzieła t. 29, s. 84.

⁷⁷ *List do robotników Europy i Ameryki*, Dzieła t. 28, s. 447.

Republiką Rad”⁷⁸. Doszedłszy do wniosku, że rewolucja światowa nie zwycięży od razu we wszystkich krajach, Lenin zaczął używać dla określenia państw, gdzie zwyciężyła rewolucja socjalistyczna, nazwy „Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich”⁷⁹. W skład tego państwa weszłyby socjalistyczne Niemcy. Lenin przewidywał, że w takiej sytuacji hegemonia w międzynarodowym ruchu komunistycznym odeszłaby prawdopodobnie od Rosjan⁸⁰, a Rosja przestałaby „być krajem służącym za wzór”, lecz stałaby się „znów krajem zacofanym (w sensie «radzieckim» i socjalistycznym)”⁸¹. Myślał niewątpliwie o Niemczech. Spodziewał się więc, że w takim wypadku trudności budownictwa socjalistycznego, jakie dostrzegał dla Rosji, byłyby znacznie złagodzone.

Lenin początkowo obawiał się, że zwycięska rewolucja socjalistyczna w Rosji zostanie zdławiona. Dlatego uważał, iż jedynym ratunkiem dla niej jest rewolucja ogólnoeuropejska, przede wszystkim niemiecka. Mówił to uzasadniając konieczność podpisania pokoju brzeskiego⁸².

Lenin na 2 dni przed powołaniem w Niemczech rządu ks. Maksa Badeńskiego z udziałem socjaldemokratów, którego zadaniem było zawarcie pokoju, wyczuł bezbłędnie, że w najbliższym czasie nastąpi tam rewolucja. Zalecił, by rząd radziecki nie zawierał żadnych porozumień ani sojuszy z rządem kaiserowskiej Rzeszy, nawet jeśli w nim byli reprezentowani socjaldemokraci. Proponował rozpocząć przygotowania dla mającej nastąpić rewolucji niemieckiej od zgromadzenia zapasów zboża, zapewnienia pomocy wojskowej, a także propozycji bratniego sojuszu. Wierny ideom internacjonalizmu pisał: „Wszyscy oddamy życie, by pomóc robotnikom niemieckim w pchnięciu naprzód rewolucji”. Spodziewając się, że będzie ona początkiem światowej rewolucji socjalistycznej, domagał się zwiększenia Armii Czerwonej do 3 milionów na wiosnę 1919 r., celem ewentualnego udzielenia pomocy zbrojnej dla tej rewolucji⁸³. Oceniając powołanie rządu Maksa Badeńskiego z udziałem socjaldemokratów, stwierdzał wybuch kryzysu politycznego w Niemczech. Widząc niemożność alternatywy dla Rzeszy, by wprowadzono tam dyktaturę wojskową, dochodził do wniosku o bliskim wybuchu rewolucji⁸⁴. W liście z 18 października 1918 r. do członków grupy „Spartakusa” wskazywał

⁷⁸ Przemówienie o założeniu Międzynarodówki Komunistycznej wygłoszone 6 marca 1919 r., tamże, s. 507. O takim ogólnoludzkim państwie Lenin mówił już w: *Słowo końcowe przed zamknięciem III ogólnorosyjskiego zjazdu rad delegatów robotniczych, chłopskich i żołnierskich wygłoszone 18 (31) stycznia 1918 r.*, *Dziela t. 26*, s. 489. Także *III Komunistyczna Międzynarodówka*, *Dziela t. 29*, s. 231.

⁷⁹ *Trzecia Międzynarodówka i jej miejsce w historii*, *Dziela t. 29*, s. 300. Nieco później Lenin mówił, że „cała Europa połączy się w jedną Republikę Radziecką, która obali panowanie kapitalistów na całym świecie”. (*Przemówienie o sytuacji zewnętrznej i wewnętrznej wygłoszone na konferencji czerwonoarmistów z obozów chodyńskich w dniu 15 lipca 1919 r.*, *Dziela t. 29*, s. 513). Nie wykluczało to jednak zmiany poprzedniej nazwy.

⁸⁰ 15 kwietnia 1919 r. Lenin pisał: „Na pewien czas — ma się rozumieć, tylko na krótki czas — hegemonia w rewolucyjnej Międzynarodówce proletariackiej przeszła w ręce Rosjan” (*Trzecia Międzynarodówka i jej miejsce w historii*, tamże, s. 302).

⁸¹ *Dziecięca choroba...*, *Dziela t. 31*, s. 6.

⁸² Referat w sprawie wojny i pokoju wygłoszony na VII zjeździe RKP(b) w dniu 7 marca 1918 r., *Dziela t. 27*, s. 86—90.

⁸³ List do J. M. Swierdłowa z 1 października 1918 r., *Dziela t. 35*, s. 344 n.

⁸⁴ List do wspólnego posiedzenia WCIK i Rady Moskiewskiej z udziałem przedstawicieli komitetów fabrycznych i związków zawodowych z dnia 6 października 1918 r., *Dziela t. 28*, s. 93—95.

im „najdonioślejsze zadania” stojące przed nimi i wyrażał nadzieję, że socjalistyczna rewolucja zwycięży w ich kraju⁸⁵. Jak wspominał K. Radek, kierownictwo radzieckie po otrzymaniu informacji, że Niemcy proszą państwa Ententy o zawieszenie broni, liczyło się z ewentualnością rozważanego w kołach kierowniczych Niemiec zawarcia sojuszu z Ententą przeciwko bolszewikom⁸⁶. Obawy te podzielał także Lenin. Uważał jednak, że nieunikniona tam rewolucja ludowa, a być może proletariacka, pokrzyżuje te plany. Ostrzegał przed ingerencją w rozwój procesu rewolucyjnego w Niemczech, gdyż mogłoby to zaszkodzić niemieckim komunistom. Był pewny, że rewolucja rozstrzygnie wiele zagadnień międzynarodowych. Zwracał uwagę, że rewolucja „dopiero wtedy coś warta, kiedy umie się bronić, nie od razu jednak rewolucja zdobywa umiejętność bronięcia się”⁸⁷.

Wydalenie 5 listopada 1918 r. przez rząd niemiecki ambasadora radzieckiego wzmogło obawy Lenina przed koncepcją antybolszewickiego sojuszu Niemiec i Ententy⁸⁸. Dostrzegał w tym także obawę tego rządu przed „rewolucyjną zarazą” i dowód jego słabości⁸⁹. O abdykacji Wilhelma II i mianowaniu F. Eberta kanclerzem Rzeszy polecił natychmiast powiadomić żołnierzy niemieckich, przed którymi, jak się obawiał, mogłoby to zostać utajone⁹⁰. Rząd radziecki skłonny był zawrzeć z nowym rządem niemieckim kanclerza Eberta sojusz zaczepno-odporny. Telefoniczna propozycja rządu radzieckiego z 11 listopada 1918 pozostała bez odpowiedzi. Lenin poinformowany o tej rozmowie ustosunkował się do tej sprawy sceptycznie. Zalecił zaniechanie dalszych pertraktacji, gdyż jego zdaniem rząd niemiecki nie był skłonny przyjąć żadnych propozycji⁹¹. Na posiedzeniu Rady Komisarzy Ludowych 12 listopada mówił, że rewolucja w Niemczech podobna jest do rewolucji lutowej w Rosji, a nie do październikowej. Swoje stanowisko uzasadniał składem rządu Eberta⁹². Rząd ten składał się z trzech przedstawicieli SPD i trzech USPD (jej prawego skrzydła), czyli z przedstawicieli prawicy i centrum socjaldemokracji niemieckiej. Otrzymawszy telegram z pozdrowieniami od utworzonej rady żołnierzy niemieckich z jednostek okupujących Ukrainę, Lenin postulował, by rewolucyjni żołnierze niemieccy pomogli bolszewikom w wyzwoleniu Ukrainy. W tym celu zalecał nakłonienie ich do aresztowania białogwardystów, przebywających pod

⁸⁵ *Dziela* t. 35, s. 350 n.

⁸⁶ K. Radek, *Kartka ze wspomnień*, „Miesięcznik Literacki” nr 3, 1966, s. 30 n.

⁸⁷ Referat na wspólnym posiedzeniu WCIK, Rady Moskiewskiej, komitetów fabrycznych i związków zawodowych wygłoszony w dniu 22 października 1918 r., *Dziela* t. 28, s. 107—117.

⁸⁸ K. Radek, op. cit.; *Przemówienie o sytuacji międzynarodowej na VI ogólnorosyjskim nadzwyczajnym zjeździe rad delegatów robotniczych, chłopskich, kozackich i czerwonooarmijskich wygłoszone w dniu 2 listopada 1918 r.*, *Dziela* t. 28, s. 149—157.

⁸⁹ *Przemówienie na uroczystym posiedzeniu ogólnorosyjskiej Centralnej i Moskiewskiej Rad związków zawodowych wygłoszone 6 listopada 1918 r.*, *Dziela* t. 28, s. 127; *Przemówienie o rocznicy rewolucji na VI ogólnorosyjskim zjeździe rad delegatów robotniczych, chłopskich, kozackich i czerwonooarmijskich wygłoszone w dniu 6 listopada 1918 r.*, tamże, s. 132—145.

⁹⁰ *Radiogram z dnia 10 listopada 1918 r., z Moskwy do wszystkich, do wszystkich, do wszystkich*, *Dziela* t. 36.

⁹¹ J. S. Drabkin, op. cit., s. 121 n.

⁹² Tamże, s. 392.

„opiekuńczymi” skrzydłami okupantów⁹³. Nadzieje Lenina na szerokie i zorganizowane współdziałanie zorganizowanych w rady żołnierzy niemieckich z bolszewikami w wyzwoleniu społecznym okupowanych terenów b. imperium rosyjskiego nie sprawdziły się⁹⁴. Pod koniec listopada 1918 r. Lenin wyrażał jeszcze nadzieję, że trwająca w Niemczech rewolucja przerośnie w rewolucję socjalistyczną. Sądził, że być może, „upadnie rząd Haasego — Scheidemanna, a miejsce jego zajmie rząd Liebknechta”⁹⁵. Początkowo uważał, iż przemiana ta nastąpi szybciej, niż to miało miejsce w Rosji⁹⁶. Zwracał przy tym uwagę na centralne zagadnienie rewolucji niemieckiej, tj. czy władza w kraju należeć będzie do Zgromadzenia Narodowego, czy też do Rad. W oparciu o informacje o stanowisku Rady Berlińskiej sądził, że rady opowiadają się za przejęciem władzy w swe ręce, a przeciwko Zgromadzeniu Narodowemu⁹⁷. Ostrzegał przy tym przed zdrajcami socjalizmu, za których uważał pravicowców i centrystów, opowiadających się za przejęciem władzy przez Zgromadzenie. Podzielał także słuszne poglądy grupy „Spartakusa”, że władzę winni przejąć robotnicy i żołnierze; ponieważ większość chłopów stanowią kułacy, więc w grę mogą wchodzić jedynie drobni chłopi. Z zadowoleniem konstatował fakt, że władza radziecka stała się już tam formą rządów⁹⁸. Do tego wniosku doszedł w oparciu o informacje o panującej w tym czasie atmosferze w Niemczech, gdzie rady zdobyły duży autorytet, którego jednak, jak się później okazało, nie wykorzystały. K. Radek wspomina, że gdy telefonował z Moskwy, urzędnik w berlińskim MSZ ociągał się z poszukiwaniem odpowiedzialnego rozmówcy. Dopiero gdy rozkazał mu w imieniu Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i zagroził odpowiedzialnością przed Berlińską Radą Robotników i Żołnierzy, odniosło to pożądany skutek. Kajzerowscy urzędnicy ambasady niemieckiej w Moskwie przychodzili do władz radzieckich i pożyczali, celem studiowania, prace Marksa, Engelsa i Lenina⁹⁹.

Zdradzieckie i idące na rękę pravicowym socjaldemokratom stanowisko USPD dostatecznie już wyjaśniono¹⁰⁰. Lenin, wskazując na fakt,

⁹³ Telegram do przewodniczącego Unieczańskiej organizacji RKP(b) z dnia 13 listopada 1918 r., *Dzieta* t. 35, s. 356; Telegram do Orłowskiego Gubernialnego Komitetu Partii z dnia 13 listopada 1918 r., tamże, s. 357.

⁹⁴ Szerzej por.: I. M. Kulincz, M. M. Koszyk, *Rewolucyjna dijtelnist' nickskoji komunistycznej grupy „Spartak” na Ukraini (1918—1919 r.)*, Kyiw 1959.

⁹⁵ Przemówienie na zebraniu pełnomocników Moskiewskiej Centralnej Spółdzielni Robotniczej wygłoszone 26 listopada 1918 r., *Dzieta* t. 28, s. 195.

⁹⁶ Referat o stosunku proletariatu do drobnoburżazyjnej demokracji wygłoszony na zebraniu pracowników partyjnych Moskwy dnia 27 listopada 1918 r., tamże, s. 216; Przemówienie na moskiewskim gubernialnym zjeździe rad, komitetów biedoty i komitetów rejonowych RKP(b) wygłoszone 8 grudnia 1918 r., tamże, s. 332.

⁹⁷ Przemówienie na zebraniu pełnomocników Moskiewskiej Centralnej Spółdzielni Robotniczej wygłoszone 26 listopada 1918 r., tamże, s. 195.

⁹⁸ Przemówienie na robotniczej konferencji dzielnicy presnieńskiej wygłoszone 14 grudnia 1918 r., tamże, s. 368—369.

⁹⁹ K. Radek, op. cit., s. 32 n.

¹⁰⁰ Por. np. J. S. Drabkin, op. cit. i A. Czubiński, op. cit. Przypomina to nawet w swych pamiętnikach pravicowy socjaldemokrata, członek rządu Eberta, późniejszy kanclerz Rzeszy Ph. Scheidemann, *Memoiren eines Sozialdemokraten* t. II, Dresden 1928.

Charakterystyczne, że np. jeden z przywódców USPD — Georg Ledebour, pisząc po śmierci Lenina wspomnienia o nim, krytykuje działalność wodzów socjaldemokracji w okresie rewolucji: „tracili cenny czas na godnym litości naśladowaniu tzw. państwowych działaczy kapitalistycznych. Tym samym nie tylko pozba-

że w Niemczech jeszcze nie przeprowadzono wyłączenia kapitalistów — przez co nie było tam stanu wojny domowej — spodziewał się, iż poderwie to zaufanie mas pracujących do rządu¹⁰¹. Duże nadzieje na przekształcenie się rewolucji w socjalistyczną wiązał z zamierzonym powołaniem Komunistycznej Partii Niemiec. Wskazuje na to fakt skierowania doń przez Różę Luksemburg emisariusza z jej własnoręcznym listem datowanym 20 grudnia 1918 r. i skierowania do Niemiec przez kierownictwo partii bolszewików K. Radka¹⁰².

Lenin wysoko ocenił utworzenie Komunistycznej Partii Niemiec. Uznał, iż faktycznie oznacza to utworzenie Międzynarodówki Komunistycznej¹⁰³. Na zjeździe założycielskim jego większość, wbrew stanowisku Karola Liebknechta i Róży Luksemburg, uchwaliła bojkot wyborów do Zgromadzenia Narodowego. Obradujący nieco wcześniej ogólnoniemiecki zjazd Rad opowiedział się za przekazaniem władzy Zgromadzeniu Narodowemu i ustalił termin wyborów. Większość na tym zjeździe mieli przedstawiciele prawicowej SPD. Bojkot wyborów przez KPD po słumieniu powstania w styczniu 1919 r. nie przyniósł jej sukcesu. Lenin uznał w pełni słuszność stanowiska zajętego przez Liebknechta i Luksemburg, chwalać ich za to, że mimo błędnych uchwał założycielskiego zjazdu KPD pozostali nadal w tej partii¹⁰⁴. W popularności systemu rad podczas rewolucji niemieckiej znalazł Lenin potwierdzenie swych uprzednich poglądów, że najlepszą formą dyktatury proletariatu jest władza radziecka¹⁰⁵.

Ogólnoniemiecki Zjazd Rad, który odbył się w Berlinie w dniach 16—21 grudnia 1918, nie przejął jednakże władzy w swoje ręce. Ustalenie przezeń terminu wyborów do Zgromadzenia Narodowego na 19 stycznia 1919 oznaczało dobrowolne szybkie przekazanie władzy klasom posiadającym, co też faktycznie nastąpiło. Po zjeździe, 24 grudnia 1918, kontrrewolucyjne oddziały zaatakowały w Berlinie rewolucyjnych marynarzy. Atak ich zakończył się klęską. Robotnicy w odpowiedzi zajęli nazajutrz

wiali możliwości pracy twórczej rzeczywistych socjalistów i rewolucjonistów, lecz mocno skompromitowali socjalizm w oczach robotników" (*Pisma Lenina iz-za rubieża*, s. 343 n.).

O nim zaś samym w 4 lata później pisze Ph. Scheidemann, iż w dniu wybuchu rewolucji w Berlinie — 9 listopada 1918 „Ledebour jeszcze spał, gdyż według jego kalendarza rewolucyjnego miała się ona rozpocząć 11 listopada, ponieważ 4 tego miesiąca był odroczonej jej termin o tydzień [aluzja do ustalenia terminu planowanych przez USPD demonstracji antyrządowych na 11 listopada 1918 r. — A. G.]. Tak w rzeczywistości przespał on swoją rewolucję". (Ph. Scheidemann, op. cit., s. 298). Ten drobny fakt ilustruje dobitnie słuszność oceny leninowskiej wódzów centrizmu.

¹⁰¹ O „demokracji” i dyktaturze, *Dzieła* t. 28, s. 381.

¹⁰² List ten przytacza J. S. Drabkin, op. cit., s. 311. Por. też K. Radek, op. cit.

¹⁰³ *List do robotników Europy i Ameryki, Dzieła* t. 28, s. 446. Pisał on także: „Nareszcie z łona masy proletariackiej wyrosła w Niemczech taka siła, dla której słowa o «rewolucji proletariackiej» stały się prawdą!” (*Pozdrowienia dla komunistów włoskich, francuskich i niemieckich, Dzieła* t. 30, s. 37 n.).

¹⁰⁴ Tamże, s. 46—47; *List do Sylwii Pankhurst, Dzieła* t. 29, s. 562.

¹⁰⁵ *List do robotników Europy i Ameryki, Dzieła* t. 28, s. 447; *Tezy i referat o demokracji burżuazyjnej i dyktaturze proletariatu wygłoszony na I kongresie Międzynarodówki Komunistycznej w dniu 4 marca 1919 r.*, tamże, s. 485 nn.; *Zdobyte i zarejestrowane*, tamże, s. 499; *Referat o zagranicznej i wewnętrznej polityce Rady Komisarzy Ludowych na posiedzeniu Rady Piotrogradzkiej wygłoszony w dniu 12 marca 1919 r.*, *Dzieła* t. 29, s. 2; *Przemówienie wygłoszone 6 marca 1920 r. na uroczystym posiedzeniu Rady Moskiewskiej poświęconym rocznicy utworzenia III Międzynarodówki, Dzieła* t. 30, s. 432 n.

budynek organu SPD „Vorwärts”. Pod koniec grudnia w przeddzień rozpoczęcia obrad zjazdu założycielskiego KPD przedstawiciele USPD wystąpili z rządu F. Eberta. Rząd ten na ich miejsce dokooptował do swego składu jedynie przedstawicieli SPD. Mając za sobą poparcie wybranej przez zjazd ogólnoniemiecki Centralnej Rady Delegatów rząd ten 4 stycznia 1919 zdymisjonował lewicowego przedstawiciela USPD Emila Eichhorna z zajmowanego stanowiska prezydenta policji berlińskiej. Przeciwno temu wystąpiła berlińska klasa robotnicza. W odpowiedzi rząd użył kontrrewolucyjnych oddziałów wojskowych, które zatopiły we krwi powstanie berlińskiego proletariatu. Na czele tych oddziałów stanął członek SPD — Gustaw Noske. Zamordowały one w nocy z 15 na 16 stycznia 1919 Różę Luksemburg i Karola Liebknechta. Lenin był tym głęboko wstrząśnięty¹⁰⁶. Określił to wydarzenie jako „najbardziej dramatyczne i tragiczne w rozpoczynającej się rewolucji niemieckiej”¹⁰⁷. Wysoko ocenił Karola Liebknechta i Różę Luksemburg. Tę ostatnią mimo błędów nazwał orłem¹⁰⁸. Bynajmniej nie żywił złudzeń co do obiektywizmu postępowania sądowego wszczętego przeciwko ich mordercom¹⁰⁹.

Wybrane Zgromadzenie Narodowe Niemiec składało się w swej większości z przedstawicieli partii burżuazyjnych i junkierskich. W lutym wybrało ono prezydentem Rzeszy F. Eberta, a na czele rządu koalicyjnego, złożonego z przedstawicieli SPD i partii burżuazyjnych, stanął prawicowy socjaldemokrata — Filip Scheidemann. Niemniej ruch rewolucyjny w Niemczech nie ustawał. W lutym i marcu 1919 r. odbywały się strajki generalne w Zagłębiu Ruhry, Niemczech Środkowych, Górnym Śląsku i stolicy Rzeszy. Rady nadal posiadały jeszcze w terenie poważny wpływ. Podjęty przez rząd proces ich likwidacji powodował m. in., że występowały jako czynnik rewolucyjny. Lenin z zazdrością konstatował fakt, że w Niemczech Zachodnich w przeciwieństwie do Rosji zdarzały się wypadki, iż chociaż komuniści jeszcze nie zwyciężyli, to inteligencja techniczna zgłaszała im swoje poparcie. Prowadziło to do wniosku, iż budownictwo socjalizmu w Niemczech będzie łatwiejsze niż w Rosji¹¹⁰. Lenin sceptycznie odnosił się do podniesionego przez centrystów pod naciskiem ruchu rewolucyjnego hasła połączenia systemu rad z władzą burżuazyjnego Zgromadzenia Narodowego. Wyśmiewał jego nierealność i demaskował wahania centrystów, które nie służyły sprawie rozwoju rewolucji¹¹¹.

W Niemczech SPD popierała tworzenie na wsi rad chłopskich, które

¹⁰⁶ Przemówienie w związku z zamordowaniem Róży Luksemburg i Karola Liebknechta wygłoszone 19 stycznia 1919 r., *Dziela* t. 28, s. 425.

¹⁰⁷ Referat na II ogólnorosyjskim zjeździe związków zawodowych wygłoszony 20 stycznia 1919 r., tamże, s. 427.

¹⁰⁸ Pisał też o Róży Luksemburg: „...jest symbolem oddania przywódcy interesom proletariatu, wierności socjalistycznej... gotowej do ofiar nieublaganej walki z imperializmem”. (*List do robotników Europy i Ameryki*, tamże, s. 449). Por. także Przemówienie na otwarciu I kongresu Międzynarodówki Komunistycznej w dniu 2 marca 1919 r., tamże, s. 475; *Uwagi publicysty*, *Dziela* t. 33, s. 209—212.

¹⁰⁹ *List do robotników Europy i Ameryki*, *Dziela* t. 28, s. 450 n. *Tezy i referat o demokracji burżuazyjnej...* tamże, s. 482 n.

¹¹⁰ Referat o programie partyjnym wygłoszony na VIII zjeździe RKP(b) 19 marca 1919 r., *Dziela* t. 29, s. 157, 167—171; *Trzecia Międzynarodówka i jej miejsce w historii*, tamże, s. 302.

¹¹¹ *Tezy i referat o demokracji burżuazyjnej...*, *Dziela* t. 28, s. 487—494; *Referat o zagranicznej i wewnętrznej polityce...*, *Dziela* t. 29, s. 8 n.; *Osiągnięcia i trudności władzy radzieckiej*, tamże, s. 41; *Bohaterowie Międzynarodówki Berneńskiej*, tamże, s. 388; *Przemówienie wygłoszone 6 marca 1920 r...*, *Dziela* t. 30, s. 432 n.

miały obejmować obok bogatych chłopów również junkrów—obszarników. Rady te były w większości kontrrewolucyjne i uniemożliwiały objęcie ruchem rewolucyjnym robotników rolnych i biedoty chłopskiej. Lenin pozytywnie oceniał taktykę KPD, zmierzającą do utworzenia odrębnych rad parobczańskich i biedoty wiejskiej, które by wyłączyły te kategorie ludności wiejskiej z pozostających pod antyrewolucyjnymi wpływami rad chłopskich. Uważał już wtedy, że bez zdobycia wsi nie będzie możliwe nie tylko utrzymanie władzy przez klasę robotniczą kierowaną przez komunistów, lecz nawet jej zdobycie. Drugim warunkiem sukcesu było uzyskanie przez komunistów większości w radach. Wskazywał też, że robotnicy niemieccy żywią iluzję o demokracji burżuazyjnej; są wychowani „w duchu parlamentaryzmu i w porządkach burżuazyjnych”. Stąd widział niebezpieczeństwo niezrozumienia przez nich systemu rad¹¹².

Wskazówek tych udzielał Lenin 4 marca 1919, na I Kongresie Międzynarodówki Komunistycznej. Mimo że z polecenia Róży Luksemburg przedstawiciel KPD opowiadał się za późniejszym — wbrew Leninowi — powołaniem Międzynarodówki Komunistycznej, wskazywał on szczególnie na rolę KPD umożliwiającej jej utworzenie¹¹³.

W kwietniu 1919 r. w Bawarii ogłoszono republikę radziecką. Przetrwiała ona 19 dni: od 13 kwietnia do 1 maja¹¹⁴. W pozdrowieniu dla republiki bawarskiej z 27 kwietnia Lenin udzielił następujących dość szczegółowych rad, charakteryzujących, jakie przedsięwzięcia uznawał za konieczne dla zwycięstwa rewolucji socjalistycznej w Niemczech¹¹⁵:

1. W dziedzinie polityczno—militarnej: utworzenie rad robotników, parobków i drobnych chłopów, a także służby domowej (w Monachium aż do dzielnic miejskich); rozbicie burżuazji; uzbrojenie robotników; wzięcie zakładników spośród burżuazji; mobilizacja wszystkich robotników do obrony i do prowadzenia propagandy ideologicznej w okolicznych wsiach; walka z prawicowymi socjaldemokratami. Przedsięwzięcia te miały głównie na celu umocnienie władzy rad poprzez ich rozszerzenie, uniemożliwienie zbrojnego oporu burżuazji oraz zabezpieczenie konsekwentnie rewolucyjnego charakteru władzy radzieckiej.

2. W dziedzinie społeczno—ustrojowej: wywłaszczenie fabryk i bogactw kapitalistów w Monachium; wywłaszczenie kapitalistycznych gospodarstw rolnych w jego okolicy; konfiskata papieru i drukarni; przejęcie banków; zniesienie hipotek i czynszów dzierżawnych dla drobnych chłopów. Złamałoby to radykalnie podstawy ekonomicznej potęgi burżuazji, obszarników i bogatych chłopów. Pozbawiłoby to ich także możliwości propagandowego oddziaływania na masy, umocniłoby sojusz klasy robotniczej i drobnego chłopstwa.

3. W dziedzinie socjalno—bytowej: doprowadzenie za wszelką cenę do faktycznej poprawy położenia robotników, parobków i drobnych chłopów, m. in. poprzez wykorzystanie dla nich składów z odzieżą i innymi artykułami; wprowadzenie dwu— albo trzykrotnej podwyżki płac parobkom i robotnikom niewykwalifikowanym; przesiedlenie robotników do

¹¹² Tezy i referat o demokracji burżuazyjnej..., *Dzieła* t. 28, s. 432 n.

¹¹³ Projekt programu RKP (bolszewików), *Dzieła* t. 29, s. 109.

¹¹⁴ Por. M. A. Poltawskij, *Bawarskaja Sowietkaja Respublika*, Moskwa 1959; H. Beyer, *Von der Novemberrevolution zur Räterepublik in München*, Berlin 1957; W. Mathes, *Die bayerischen Bauernräte*, Stuttgart—Berlin 1921; K. Schwend, *Bayern zwischen Monarchie und Diktatur*, München 1954; A. Czubiński, op. cit., s. 139—150.

¹¹⁵ Pozdrowienia dla Bawarskiej Republiki Radzieckiej, *Dzieła* t. 29, s. 318 n.

mieszkań burżuazji w Monachium; wprowadzenie sześciogodzinnego dnia pracy połączonego z dwu- lub trzygodzinnymi zajęciami związanymi z rządzeniem państwem; wprowadzenie wyższych racji żywnościowych dla robotników aniżeli dla burżuazji; obłożenie burżuazji podatkiem nadzwyczajnym. Takie poczynania w poważnym stopniu zwiększyłyby popularność władzy radzieckiej wśród biedniejszych warstw ludności, związałyby je ściśle z tą władzą.

Wskazania Lenina nie zostały jednak w Bawarii zrealizowane. Było to m. in. przyczyną upadku tam władzy radzieckiej.

Lenin oceniając nieudane boje klasy robotniczej, które nie pozwoliły jej zagarnąć władzy i ustanowić w Niemczech dyktatury proletariatu, wskazywał na następujące tego przyczyny:

1. Brak doświadczenia niemieckich rewolucjonistów, większe doświadczenie burżuazji¹¹⁶.

2. Opamiętanie przez prawicowych socjaldemokratów kierownictwa masowych organizacji klasy robotniczej (jak np. związki zawodowe)¹¹⁷, w związku z czym pozostawanie znacznej części klasy robotniczej pod ich wpływem¹¹⁸, a także udzielone im poparcie przez centrystów¹¹⁹.

3. Zręczne wykorzystanie dla celów antyrewolucyjnej i antykomunistycznej propagandy trudności, z jakimi borykała się władza radziecka w Rosji¹²⁰.

4. Niepozyskanie wsi, m. in. przez brak proklamowania podziału ziemi obszarniczej na rzecz biednych chłopów¹²¹.

5. Nieprzeżycie się jeszcze w Niemczech parlamentaryzmu¹²².

6. Zbyt późne dokonanie rozłamu i oddzielenie się od oportunistów¹²³.

7. Wskazane wyżej nieopanowanie większości rad przez komunistów.

Lenin rozważał udzielenie pomocy zbrojnej rewolucji niemieckiej. Wyrażał żal, że Rosja Radziecka była zbyt słaba militarnie, by pomóc ko-

¹¹⁶ Referat o zagranicznej i wewnętrznej polityce..., tamże, s. 1; Dziecięca choroba..., Dzieła t. 31, s. 26, 58 n.; List do komunistów niemieckich, Dzieła t. 32, s. 544.

¹¹⁷ Sprawozdanie Komitetu Centralnego na VIII zjazd RKP(b)..., Dzieła t. 29, s. 143; Referat o sytuacji międzynarodowej i o podstawowych zadaniach Międzynarodówki Komunistycznej wygłoszony na II kongresie Międzynarodówki w dniu 19 lipca 1920 r., Dzieła t. 31, s. 228.

¹¹⁸ Referat o programie partyjnym na VIII zjeździe..., Dzieła t. 29, s. 158 n.; Uzupełnienie do projektu odezwy do niemieckich robotników i nie wyzyskujących żadnej pracy chłopów, tamże, s. 377 n.; Przemówienie wygłoszone 6 marca 1920 r. na uroczystym posiedzeniu Rady Moskiewskiej poświęconym rocznicy utworzenia III Międzynarodówki, Dzieła t. 30, s. 428.

¹¹⁹ Pozdrowienia dla komunistów..., tamże, s. 44—47; Dziecięca choroba..., Dzieła t. 31, s. 99.

¹²⁰ Referat o programie partyjnym na VIII zjeździe..., Dzieła t. 29, s. 162; Referat o zewnętrznej i wewnętrznej sytuacji republiki radzieckiej wygłoszony na nadzwyczajnym plenarnym posiedzeniu Moskiewskiej Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich Armii Czerwonej w dniu 3 kwietnia 1919 r., tamże, s. 260; Trzecia Międzynarodówka i jej miejsce w historii, tamże, s. 301.

¹²¹ Przemówienie końcowe po dyskusji nad referatem o programie partyjnym na VIII zjeździe RKP(b) wygłoszone 19 marca 1919 r., tamże, s. 179. Przemówienie w sprawie warunków przyjęcia do Międzynarodówki Komunistycznej wygłoszone 30 lipca 1920 r. na II kongresie Międzynarodówki Komunistycznej, Dzieła t. 31, s. 248.

¹²² Dziecięca choroba..., tamże, s. 43.

¹²³ Przemówienie w sprawie warunków przyjęcia..., tamże, s. 246 n.; Przemówienie w kwestii włoskiej na III kongresie Międzynarodówki Komunistycznej wygłoszone 26 czerwca 1921 r., Dzieła t. 32, s. 403; List do komunistów niemieckich, tamże, s. 545—546.

munistom niemieckim¹²⁴. Nie oznaczało to jednak „importu rewolucji”. Pomoc militarną miał Lenin na myśli jedynie w warunkach, gdyby za komunistami niemieckimi szła większość narodu.

W wystąpieniach rewolucyjnych pierwszej połowy 1919 r. w Niemczech dostrzegał Lenin krzykliwość wystąpień rewolucjonistów drobno-mieszczańskich, szczególnie działających w USPD¹²⁵, co nie ułatwiało zwycięstwa rewolucji. Porównując jej przebieg z rosyjską mówił w kwietniu 1919 r., iż „rodzi się w nieskończenie większych męczarniach”¹²⁶. Okres ten określał stanem „wojny domowej”¹²⁷. Zwracał uwagę na ogromny wpływ rewolucji niemieckiej na Holandię, gdzie tylko na skutek działalności prawicy socjaldemokratycznej nie doszło do wybuchu rewolucji¹²⁸.

Upadek Bawarskiej Republiki Radzieckiej oznaczał faktycznie koniec głównego etapu rewolucji niemieckiej. Późniejsza walka niemieckiej klasy robotniczej nie osiągała już tego natężenia. Niemniej jednak dalsze wystąpienia klasy robotniczej nie dawały klasom panującym w Niemczech spokoju ani pewności trwałości ich systemu. Raz po raz przypominały one, iż niemiecka klasa robotnicza jest tym czynnikiem, który obali ustrój kapitalistyczny.

Lenin dostrzegał i doceniał odejście punktu kulminacyjnego rewolucji niemieckiej¹²⁹. Zwracał uwagę na zręczne manewry rządu, na którego czele stali socjaldemokraci. Usamkjonowano w konstytucji rady delegatów robotniczych, ograniczając ich rolę jedynie do spraw ekonomicznych. Wskazywał, iż posunięcie to zostało wymuszone przez masy, wśród których władza rad cieszyła się popularnością¹³⁰.

Rewolucja wpłynęła na wzrost tendencji radykalizujących masy robotnicze. Wzmocniło to przede wszystkim USPD, a nie komunistów. Zwracał na to uwagę Lenin pisząc, że „w Niemczech — — ciężenie robotników od prawicy ku lewicy doprowadziło do wzmocnienia nie od razu komunistów, lecz — — pośredniej partii niezależnych”¹³¹. W tej sytuacji wskazywał na konieczność demaskowania entryzmu i jego roli pomocnika prawicowych socjaldemokratów, którzy otwarcie przeszli na pozycje obrony ustroju kapitalistycznego. Stwierdzał, iż prawicowcy „są lepszymi obrońcami burżuazji niż sami burżua. Gdyby nie kierowali oni

¹²⁴ „Gdybyśmy byli silniejsi..., nie pozwolilibyśmy Scheidemannom dziesiątkować spartakusowców, lecz obalilibyśmy ich” (Referat o zagranicznej i wewnętrznej polityce..., *Dzieła* t. 29, s. 13).

¹²⁵ *Sprawozdanie Komitetu Centralnego na VIII zjazd RKP(b) wygłoszone 18 marca 1919 r.*, tamże, s. 138.

¹²⁶ *Referat o zadaniach związków zawodowych w związku z mobilizacją na front wschodni na plenarnym posiedzeniu ogólnorosyjskiej Centralnej Rady Związków Zawodowych wygłoszony 11 kwietnia 1919 r.*, tamże, s. 287.

¹²⁷ *Przemówienie na I ogólnorosyjskim zjeździe oświaty pozaszkolnej*, tamże, s. 356; *Bohaterowie Międzynarodówki Berneńskiej*, tamże, s. 393.

¹²⁸ *W jaki sposób burżuazja wykorzystuje renegatów*, *Dzieła* t. 30, s. 20.

¹²⁹ 11 maja 1919 r. pisał: „Dopóki niemieccy robotnicy tolerują u władzy — — zdrajców socjalizmu, szubrawców i lokajów burżuazji — Scheidemanna i ich całą partię, dopóty — — naród niemiecki — — pozostanie niewolnikiem burżuazji i współuczestnikiem jej zbrodni” (*Uzupełnienie do projektu odezwy do niemieckich robotników...*, *Dzieła* t. 29, s. 377 n.).

¹³⁰ *Przemówienie wygłoszone 3 września 1919 r. na bezpartyjnej konferencji robotników i czerwonogwardystów dzielnicy Basmannej, Lefortowskiej, Aleksiejewskiej i Sokolnickiej*, *Dzieła* t. 30, s. 6 n.

¹³¹ *Dziecięca choroba...*, *Dzieła* t. 31, s. 58 n.

robotnikami, burżuazja nie zdołałaby się utrzymać”¹³². Stąd ukazywał, że polityka centrystów w Niemczech była faktycznym kontynuowaniem koalicji z prawicowcami. Genialnie przewidywał on możliwość prób ustanowienia w Niemczech dyktatury wojskowej¹³³.

Początkowo Lenin obawiał się rozłamu w KPD¹³⁴. Występował z propozycją mediacji ze strony Międzynarodówki Komunistycznej. Jednakże gdy lewicowi sekciarze w kwietniu 1920 r. utworzyli Komunistyczną Partię Robotniczą Niemiec (KAPD) i mimo krytyki ich poglądów przez Lenina w pracy o „Dziecięcej chorobie «lewicy» w komunizmie” nie zmienili swego postępowania, Lenin uznał, iż nie można ich dłużej tolerować, a w Niemczech tolerowano ich zbyt długo¹³⁵. To stanowisko Lenina związane było z procesem postępującej radykalizacji USPD i prób dokonywanych przez nią zbliżenia się do ruchu komunistycznego.

Dużym wydarzeniem w niemieckim ruchu robotniczym był dokonany w marcu 1920 r. przez reakcyjnych wojskowych pucz Kappa. Spiskowcy zdołali opanować Berlin i proklamować utworzenie nowego rządu. Jednakże opór klasy robotniczej Niemiec, która odpowiedziała strajkiem generalnym i zbrojnym oporem, zmiotł spiskowców. Podczas puczu Kappa osiągnięto jedność działania całej klasy robotniczej. Wszystkie partie robotnicze: KPD, KAPD, USPD i SPD oraz związki zawodowe zjednoczyły się w obronie republiki. Ta jedność działania przekreśliła plany spiskowców. Lenin, oceniając pucz Kappa i zastosowaną przez KPD taktykę, porównywał go do zamachu Kornilowa w Rosji w 1917 r. Spodziewał się, że być może analogicznie rozwina się wypadki w Niemczech i zwycięży tam rewolucja socjalistyczna¹³⁶. Nadzieją tą napawał go m. in. fakt tworzenia w Niemczech przez robotników (zwłaszcza w Zagłębiu Ruhry) oddziałów armii czerwonej¹³⁷. Zdawał sobie jednakże sprawę z tego, iż w Niemczech nie ma jeszcze warunków do dyktatury proletariatu, ponieważ znaczna część robotników znajduje się pod wpływem USPD, a nie komunistów. Dlatego popierał taktykę KPD zmierzającą do utworzenia rządu „socjalistycznego” z wyłączeniem zeń przedstawicieli partii mieszczańskich¹³⁸.

Pucz Kappa doprowadził do faktycznego bankructwa USPD. Wykazał on, iż partia ta musi wybrać między rewolucyjnością a oportunizmem. Pod naciskiem mas członkowskich jej przywódcy usiłowali wprowadzić

¹³² Referat o sytuacji międzynarodowej i o podstawowych zadaniach Międzynarodówki Komunistycznej..., tamże, s. 228.

¹³³ Pozdrowienia dla komunistów włoskich, francuskich i niemieckich, *Dziela* t. 30, s. 44; Sprawozdanie polityczne Komitetu Centralnego wygłoszone 2 grudnia 1919 r. na VIII ogólnorosyjskiej konferencji RKP(b), tamże, s. 174; Przemówienie końcowe wygłoszone 6 grudnia 1919 r. po dyskusji nad sprawozdaniem WCİK i Rady Komisarzy Ludowych na VII ogólnorosyjskim zjeździe Rad, tamże, s. 233 n.; Referat wygłoszony 1 marca 1920 r. na I ogólnorosyjskim zjeździe pracujących kozaków, tamże, s. 401 n.

¹³⁴ List do Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Niemiec w związku z rozłamem, tamże, s. 73—74; Do towarzyszy-komunistów, którzy należeli do wspólnej „Komunistycznej Partii Niemiec”, a obecnie utworzyli nową partię, tamże, s. 75 n.

¹³⁵ List do komunistów niemieckich, *Dziela* t. 32, s. 545 n.

¹³⁶ Przemówienie wygłoszone 29 marca 1920 r. na otwarciu IX zjazdu RKP(b), *Dziela* t. 30, s. 453 n.

¹³⁷ Sprawozdanie Komitetu Centralnego wygłoszone 29 marca 1920 r. na IX zjeździe RKP(b), tamże, s. 464.

¹³⁸ Dziecięca choroba..., *Dziela* t. 31, s. 98. Por. też Erklärung der Zentrale der KPD vom 23. März 1920, [w:] *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung* t. III, Berlin 1966, s. 589 n.

tę partię do III Międzynarodówki. Lenin wypowiedział się za negatywnym stanowiskiem wobec tych prób, dopóki partia ta nie przejdzie ideologicznie i praktycznie na pozycje rewolucyjne¹³⁹. Niemniej wskazywał komunistom niemieckim na taką formę współdziałania z USPD, która by przyspieszała procesy radykalizacji w USPD¹⁴⁰. M. in. z myślą o staraniach USPD o przyjęcie do Międzynarodówki Komunistycznej Lenin zainicjował opracowanie 21 warunków przyjęcia. Na drugim Kongresie Międzynarodówki wypowiedział się przeciwko przyjęciu niezależnych¹⁴¹. Znaczna część USPD przeszła całkowicie w końcu 1920 r. do komunistów, jednocząc się z nimi w Zjednoczoną Komunistyczną Partię Niemiec (*Vereinigte Kommunistische Partei Deutschlands* — VKPD). W dwa lata później prawicowa mniejszość tej partii zjednoczyła się z SPD.

Lenin, mimo swego negatywnego stosunku wobec traktatu wersalskiego, ostrzegał komunistów niemieckich, by nie wiązali sobie rąk zapowiedziami jego odrzucenia. Uprzedzał, że tylko rewolucja socjalistyczna w innych krajach i umocnienie władzy radzieckiej w Europie byłyby skuteczną ostoją przed imperialistycznym charakterem traktatu wersalskiego. Wysuwanie tej sprawy na naczelne miejsce nazywał mieszczańskim nacjonalizmem. Zalecał liczyć się z dłuższym trwaniem tego traktatu¹⁴².

W związku ze zbliżeniem się w sierpniu 1920 r. Armii Czerwonej do Warszawy w Niemczech pojawiły się tendencje współdziałania z bolszewikami, wychodzące od kręgów nawet najbardziej reakcyjnych. Omawiając to zjawisko Lenin nie zajął stanowiska¹⁴³, potępił jednakże w niemieckim ruchu komunistycznym tendencje zmierzające w kierunku współdziałania z niemiecką burżuazją w celu wojny przeciwko Entencie (tzw. „narodowy komunizm”)¹⁴⁴. Można więc wnioskować, że Lenin nie opowiadałby się za przymierzem z Niemcami, nawet w wypadku zwycięstwa Armii Czerwonej w Polsce, w celu walki przeciwko traktatowi wersalskiemu, jeśli by w Niemczech nie była ustanowiona władza dyktatury proletariatu.

Z zadowoleniem konstatawał Lenin w ostatnich latach swego życia postępy ruchu komunistycznego w Niemczech¹⁴⁵. Obserwując tam dalszą walkę klasową zdawać począł sobie sprawę, że rewolucja socjalistyczna nie jest sprawą bliską¹⁴⁶. Stąd krytycznie ustosunkował się do powstania zbrojnego w marcu 1921 r. w Niemczech Środkowych i zasto-

¹³⁹ Projekt odpowiedzi RKP na list Niezależnej Partii Socjaldemokratycznej Niemiec, *Dzieła* t. 30, s. 343—350.

¹⁴⁰ *Dziecięca choroba...*, *Dzieła* t. 31, s. 58 n.; „Komunizm”, tamże, s. 158.

¹⁴¹ Przemówienie w sprawie warunków przyjęcia do Międzynarodówki Komunistycznej., tamże, s. 244—249. Por. także *List do robotników niemieckich i francuskich*, tamże, s. 280—282.

¹⁴² *Dziecięca choroba...*, tamże, s. 60—63.

¹⁴³ Przemówienie na IX ogólnorosyjskiej konferencji RKP(b) wygłoszone 22 września 1920 r., tamże, s. 276.

¹⁴⁴ *Dziecięca choroba...*, tamże, s. 60—63.

¹⁴⁵ Przemówienie w sprawie parlamentaryzmu na II kongresie Międzynarodówki Komunistycznej wygłoszone 2 sierpnia 1920 r., tamże, s. 254; Przemówienie w obronie taktyki Międzynarodówki Komunistycznej wygłoszone na III kongresie w dniu 1 lipca 1921 r., *Dzieła* t. 32, s. 498.

¹⁴⁶ Rerefat o koncesjach wygłoszony 11 kwietnia 1921 r. na posiedzeniu komunistycznej frakcji WCSPS, *Dzieła* t. 32, s. 333; Przemówienie w kwestii włoskiej wygłoszone 26 czerwca 1921 r. na III kongresie Międzynarodówki Komunistycznej tamże, s. 401—403.

sowanej przy tym przez komunistów taktyki¹⁴⁷. Komunistom niemieckim udzielił on licznych wskazówek, które zachowały do dziś swe znaczenie dla całego międzynarodowego ruchu robotniczego. Zalecał systematycznie naprawiać błędy przeszłości, nieustannie walczyć o zdobycie większości wśród robotników, wykorzystując wszystkie istniejące organizacje robotnicze „cierpliwie budować silną i mądrą partię komunistyczną, zdolną do rzeczywistego kierowania masami przy wszelkich możliwych zwrotach wydarzeń”, „opracowywać strategię stojącą na poziomie najlepszej międzynarodowej strategii”. Ustosunkowując się do aktualnych problemów KPD występował przeciw nadgorliwym lewicowcom typu Masłowa i ostrzegał przed lewicowymi sekciarskimi przegięciami. Podkreślał konieczność zachowania żelaznej dyscypliny partyjnej¹⁴⁸.

Włodzimierz Iljcz Lenin położył ogromne zasługi w umocnieniu się niemieckiego ruchu komunistycznego. Kierujący się jego wskazaniem komuniści niemieccy zdołali w najbardziej mrocznym okresie dziejów swego narodu — hitlerowskiej dyktatury — stworzyć i kierować grupami ruchu oporu, które ocaliły cześć niemieckiego narodu. Po klęsce zaś Rzeszy hitlerowskiej zdołali utworzyć pierwsze w historii Niemiec państwo dyktatury proletariatu — Niemiecką Republikę Demokratyczną.

Андрей Гловацкий

ЛЕНИН О РАБОЧЕМ ДВИЖЕНИИ В ГЕРМАНИИ

Владимир Ильич Ленин лично соприкоснулся с немецким рабочим движением во время пребывания в Германии в 1895 г. когда установил отношения с Вильгельмом Либкнехтом и редакцией органа СПД „Форвэртс”, которой стал корреспондентом. С того времени, независимо от позднейших, кратких пребываний, Ленин постоянно интересовался вопросами немецкого рабочего движения и перспективами революции в этой стране. Это оставалось в связи с борьбой против оппортунизма и разработкой очередных программ партии, когда следовало возвратиться к вопросу оценки эрфуртской программы и особенно злободневной становилась необходимость критики оппортунизма в немецком рабочем движении. В годах I мировой войны Ленин находился в сношениях с левым крылом СПД. Когда февральская революция в России выдвинула на порядок дня вопрос социалистической революции, от хода событий в Германии могли зависеть судьбы как русской революции, так и социализма на западе.

Глубокая осведомленность в положении дел в Германии позволила Ленину верно предвидеть результаты заключения мира в Бресте а затем располагать основаниями для анализа политических сдвигов в Германии.

¹⁴⁷ *Przemówienie w obronie taktyki Międzynarodówki Komunistycznej...*, tamże, s. 501—506.

¹⁴⁸ *List do komunistów niemieckich*, tamże, s. 544—577.

Andrzej Głowacki

LÉNINE ET LE MOUVEMENT OUVRIER ALLEMAND

Lénine eut l'occasion de connaître de près le mouvement ouvrier allemand pendant son séjour en Allemagne en 1895, lorsqu'il entra en rapport avec Wilhelm Liebknecht et avec la rédaction du „Vorwärts" (organe de la SPD), pour lequel il commença à écrire des correspondances. Depuis lors, il s'intéressa toujours aux problèmes du mouvement ouvrier allemand et aux perspectives d'une révolution en Allemagne. Cet intérêt était lié à la lutte contre l'opportunisme et à l'élaboration successive des divers programmes du parti — à des tâches, donc, qui imposaient la nécessité de discuter toujours à nouveau sur le programme d'Erfurt et de critiquer l'opportunisme dans le mouvement ouvrier allemand. Pendant la guerre mondiale, Lénine se mit en contact avec la gauche de la SPD. Lorsque la révolution de février en Russie mit à l'ordre du jour la question de la révolution socialiste, il y avait des chances pour que l'évolution des événements en Allemagne détermine le destin de la révolution russe aussi bien que de la cause socialiste en Occident.

La profonde connaissance que Lénine possédait des affaires allemandes lui permit de prévoir correctement les conséquences de la paix de Brest et d'analyser ensuite les diverses étapes des transformations politiques en Allemagne.